

КУЧЕРЯВИЙ О.Г.,

завідувач кафедри педагогіки
Донецького національного університету,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Міжнародної академії наук
педагогічної освіти

УДК 37.015.3

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

У цій статті автор обґрунтовує структурні компоненти професійної орієнтації старшокласників як системи в особистісному вимірі. Визначає сутність, функції кожного компонента та зв'язки між ними на основі розгляду механізмів утворення й особливостей розвитку професійної самосвідомості особистості учня старшого шкільного віку.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна спрямованість, професійна самосвідомість особистості учня старшого шкільного віку.

В этой статье автор обосновывает структурные компоненты профессиональной ориентации старшеклассников как системы в личностном измерении. Определяет сущность, функции каждого компонента и связи между ними на основе рассмотрения механизмов образования и особенностей развития профессионального самосознания личности ученика старшего школьного возраста.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональная направленность; профессиональное самосознание.

The structure components of senior pupils' professional orientation as a system in personal dimension are highlighted in the article. The author describes the essence, functions of each component and their liaison on the basis of educational mechanisms and different peculiarities of professional self-consciousness' maturity of senior pupils' personality.

Key words: professional orientation, professional direction. Professional self-consciousness.

Постанова проблеми у загальному вигляді.

Якісне функціонування системи професійної орієнтації старшокласників в Україні у першій чверті ХХІ сторіччя є результатом її розбудови на науковій (психолого-педагогічній) основі. Аналізуючи стан її організації в різних загальноосвітніх навчальних закладах, можна прийти до умовивіду про його недостатню задовільність, необхідність реформування відповідної системи на засадах особистісно орієнтованого методологічного підходу. Це пояснюється опорою суб'єктів профорієнтації переважно на діяльнісний підхід, стару науково-теоретичну базу. Результати роботи більшості українських науковців у напрямі її удосконалення стосуються локальних проблем, різних аспектів професійної орієнтації та є значущими в плані знищення певних „білих плям”, які мають місце в теорії та технології її організації. Проте вони не досить ефективно працюють на розв'язання існуючого провідного протиріччя між соціальним замовленням загальноосвітньої школі на випускника як особистість, яка свідомо обирає значущу для себе і суспільства професію, і, як правило, відсутністю у навчальних закладах цілісного та особистісно-розвивального характеру професійної орієнтації. Тобто в науці та практиці має місце проблема забезпечення об'єктивного

зв'язку цілісності та особистісної орієнтованості як провідних системних характеристик професійної орієнтації.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Розв'язання сформульованої проблеми можливе не тільки на підґрунті принципу цілісності (Ю. Васильєв, В. Краєвський, В. Ільїн, В. Семиченко та ін.) та принципу особистісної орієнтованості (В. Давидов, І. Якиманська, Г. Балл, І. Бех, В. Рибалко, О. Савченко та ін.) всієї трудової підготовки школярів. Воно не буде ефективним без опори на сформульовані ще за радянські часи Є. Климовим спеціальні психологічні принципи підготовки молоді до вибору професії: культивування повної психологічної структури праці, інтерпретації знань старшокласника про світ професій та його відповідних ставлень до цих професій; опори на формуючий виховний підхід до управління вибором професії. Досить поширеною і в наші дні вважається розроблена цим науковцем система професійної орієнтації, провідними структурними компонентами якої виступають профдіагностика, профінформація, профконсультація та профактивізація. Нас принципово не задовольняє наявність в цій системі такої складової, як інформація про світ професій. З позицій

особистісно орієнтованого підходу треба не інформувати старшокласників про існування певних професій, а формувати у них самоцінні знання про їх світ. Не зовсім відповідає потребам вже інших соціально-економічних відношень, самих учнів та держави у розвитку і рівень психологічної обґрунтованості Є. Климовим відповідної системи як педагогічного конструкту, і його „захоплення” локальними завданнями профорієнтації без повного врахування особистісної значущості її цілісних характеристик.

Складовими теоретичної бази вирішення проблеми забезпечення об'єктивного зв'язку цілісності та особистісної зорієнтованості як провідних системних характеристик професійної орієнтації є результати дослідження її різних аспектів українськими науковцями (Д. Тхоржевський, В. Мадзігон, В. Сидоренко, Г. Терещук, Є. Павлютенков, Б. Федоришин, В. Штещенко, Г. Цибулько та ін.).

Цілі статті: 1) з'ясування психологічного підґрунтя для визначення особистісно орієнтованої системи професійної орієнтації: сутності понять „сислове утворення”, „домінуючий мотив професійного самовизначення” та ролі емоцій у цьому процесі; 2) розкриття особливостей кожного компонента відповідної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішими цільовими орієнтирами професійної орієнтації як особистісно орієнтованої цілісності є такі новоутворення, як *професійна спрямованість і професійна самосвідомість*. Отже, провідна *мета професійної орієнтації* – забезпечення педагогічних умов свідомого вибору старшокласником професії як логічного наслідку підвищення рівнів його професійної спрямованості й розвитку професійної самосвідомості.

Професійна спрямованість особистості є насамперед похідною від створення педагогами ситуації внутрішнього зв'язку цінностей змісту майбутньої професійної діяльності з домінуючим мотивом вибору старшокласником конкретної професії. Цілісний підхід вимагає вважати всю ієрархічну систему мотивів вибору професії особливим компонентом сислового утворення. Останнє регулює процес професійного самовизначення (знаходження свого місця у світі професій) і, згідно з Л. Виготським і О. Леонтьєвим, відноситься до глибинних особистісних утворень. Л. Виготський бачив провідну особливість сислового утворення в єдності афективних та інтелектуальних процесів. За О. Леонтьєвим, саме зміна мотивів діяльності,

розвиток яких детермінується розвитком реального ставлення людини до світу, є чинником зміни особистісних сенсів [3].

У перетворенні мотиву вибору старшокласником певної сфери діяльності у домінуючий провідну роль грають його особливі емоційні переживання. Для входження ним в стан психологічної комфортності від змісту такої діяльності або самого процесу оволодіння нею (отримання від цього задоволення) цінності певної професії у відповідності з теорією особистісно орієнтованого виховання подаються у вигляді образів. Об'єкт профорієнтації одночасово має певну потребу в особистісно зорієнтованому характері переживань цих цінностей (це додає їм додаткової ваги, підвищує їх особистісний статус). Усвідомлення відповідної потреби проявляється в домінуючому мотиві вибору професії, в трансформації його у смислотвірний. Такий мотив є центральним у структурі професійної спрямованості особистості й стрижнем для підвищення рівня її розвитку. Функція емоційності як індивідуально-психологічної властивості особистості старшокласника (суб'єкта й об'єкта профорієнтації) – виступати у ролі детермінанти усвідомлення ним самоцінності значущих для професійного самовизначення знань. Які ж знання про певний рід і зміст праці перетворюються в свідомості особистості учня під впливом емоційності в особистісні цінності? По-перше, такі, які є адекватними його індивідуально-типологічним особливостям, а по-друге, ті, що мають великий особистісно-розвивальний потенціал (йдеться про особистісно-розвивальні можливості насамперед інтелектуально-творчого плану). Іншими словами, самоцінні знання про зміст такої праці, яка може максимально сприяти реалізації потреб особистості в самоактуалізації та самореалізації в професійній діяльності.

Представлений механізм народження у старшокласника домінуючого мотиву професійного самовизначення є підґрунтям для формулювання **першого інтегрального компонента системи професійної орієнтації – формування професійної спрямованості особистості учня.**

Роль структурних одиниць цього компонента грають: 1) *створення педагогічних умов для емоційного переживання учнями знань про особистісно-розвивальні та інші можливості конкретних професій, їх інтелектуально-творчий потенціал;* 2) *педагогічне забезпечення розуміння старшокласниками особистісної значущості оволодіння конкретною професією, міри її адекватності власним вищим потребам, задаткам і здібностям.*

Характеристики цих двох структурних одиниць мають логіко-когнітивні зв'язки з профінформацією, профконсультацією і профдіагностикою, але вони не є тотожними їх традиційному тлумаченню.

Починати профорієнтаційну роботу слід не просто з інформації про світ професій, а з такої, яка зростає до художнього образу і прямо пов'язана з вищими потребами особистості старшокласника у самоактуалізації та самореалізації.

Друга складова першого інтегрального компонента відповідної особистісно орієнтованої системи функціонально спрямована на вихід за рамки обмеження профдіагностики і профконсультації лише локальними завданнями. При цьому сама діагностико-консультаційна робота залишається як особливо значуща. Проте змінюється її стратегічна мета як особливої цілісності. Вона полягає в інтелектуалізації особистісного сенсу вибору провідним суб'єктом профорієнтації (учнем) певного виду професійної праці.

Як правило, на практиці, наприклад, профконсультацію перетворюють на типовий інформаційний процес, який підлягає алгоритмізації (при цьому застосовується комп'ютер). Такий підхід не є оптимальним, бо не враховує тих феноменів процесів і результатів як діагностики, так і профконсультації, які безпосередньо пов'язані з афективною сферою особистості. Основа інтелектуалізації особистісного сенсу вибору учнем професії – переживання ним своєї відповідності або невідповідності її основним вимогам. Позитивні й негативні емоції, які виникають в учня під час усвідомлення результатів профдіагностики, виконують специфічні функції. Функція позитивних – закріплення успішності зробленого вибору, а негативних – сигналізація невідповідності результатів, що переживаються, наміченій меті, актуалізація потреби в пошуку додаткової самоцінної інформації про світ професій вже у процесі профконсультації.

Разом з актами цілепокладання у сфері професійного самовизначення інтелектуалізований особистісний сенс вибору старшокласником певної професії забезпечує достатній рівень сформованості відповідного смислотвірного мотиву і, як наслідок, поворот його свідомості на своє „Я”, на самосвідомість.

Другий стрижневий інтегральний компонент системи профорієнтації – **педагогічне стимулювання процесів утворення і розвитку професійної самосвідомості особистості старшокласника.**

Суттєва умова ефективності такого педагогічного стимулювання – глибокі знання вчителем механізму й особливостей професійної самосвідомості. Зазначене новоутворення у психіці старшокласника має два провідні структурні компоненти: 1) „Я”-образ як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; 2) „Я”-концепцію підготовки до самостійної праці.

Уявлення старшокласника про „Я”-ідеальне як суб'єкта майбутньої професійної діяльності доцільно формувати на основі вивчення ним карт-професіограм конкретних професій (кращим є варіант, коли такі карти розробляють самі учні в ході використання вчителем групової форми виховної профорієнтаційної роботи), організації презентацій професійних зразків та ідеалів.

Стимулювання розвитку професійної самосвідомості особистості учня передбачає також оволодіння ним такими *методами, як самопізнання і рефлексія.*

Функція самопізнання – забезпечення самоцінного знання старшокласником реального „Я”-образу як суб'єкта майбутньої професійної діяльності”. Адекватну самооцінку можна вважати найважливішим чинником якісного самопізнання цього образу. Її формування в учня треба здійснювати на підґрунті таких методик профорієнтації, в яких його самооцінка гармонійно поєднується з експертними оцінками.

Необхідно систематично привчати старшокласників і до рефлексії як усвідомлення (емоційного переживання плюс розуміння) відповідного реального образу „Я”. При цьому слід враховувати, що професійна свідомість старшокласників відбиває їх ще незначний досвід професійної діяльності. Як правило, треба вести мову про їх різноманітний досвід допрофесійної праці. Реально емоційно переживати й осмислювати вони повинні власну професійну спрямованість особистості (відповідні потреби, мотиви, інтереси, установки тощо), рівні сформованості професійно важливих знань, умінь та якостей.

За результатами самооцінювання і рефлексії, старшокласники усвідомлюють суперечності між ідеальним і реальним образами „Я” як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Своєрідною похідною цієї усвідомленості є „Я”-концепція підготовки до професійної праці. Її бажано розуміти як систему завдань-самозобов'язань у напрямі оволодіння професійно значущими знаннями, уміннями та якостями.

Таким чином, структурними одиницями *другого інтегрального компонента професійної орієнтації як особистісно орієнтованої системи треба вважати такі: 1) стимулювання процесів самопізнання старшокласником реального образу*

„Я” як суб’єкта майбутньої професійної діяльності, формування і розвитку пов’язаної з ним адекватної самооцінки; 2) стимулювання рефлексії професійного самовизначення учня, розробки і реалізації ним „Я”-концепції підготовки до самостійної праці.

Висновки: 1. Найсуттєвішою системною властивістю професійної орієнтації є її особистісна зорієнтованість. Вона вимагає вважати професійну спрямованість і професійну самосвідомість найважливішими і найбільш значущими новоутвореннями особистості, без яких професійна орієнтація як система не може виконувати своїх провідних функцій. 2. Особистісна зорієнтованість відповідної системи утверджує пріоритетність афективної сфери особистості в процесі стимулювання розвитку її професійної свідомості та самосвідомості. Йдеться насамперед про пріоритетність створення психологічних ситуацій суб’єктивного переживання старшокласником процесу самовизначення як пошуку покликання.

Список джерел

1. Выготский, Л.С. Проблемы развития психики [Текст] / Л.С. Выготский // Собр.соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.3. – 367 с.
2. Климов, Е.А. Как выбирать профессию [Текст] / Е.А. Климов. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность Сознание. Личность [Текст] / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – [2-е изд.]. – 304 с.
4. Павлютенков, Е.М. Профессиональная ориентация учащихся [Текст] / Е.М.Павлютенков. – К.: Радшкола, 1983. – 152с.
5. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи): Навчально-методичний посібник [Текст] / За ред. Г.О.Балла, П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки. – Київ:Наукова думка, 2000. – 188 с.
6. Сидоренко, В.К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів [Текст] / В.К.Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 1. – С. 2-4.

ДАНІСЛЯН А.Я.,

асистент кафедри дошкільної та початкової освіти
Інституту педагогіки і психології
Луганського національного
університету ім. Тараса Шевченка

УДК 371. 4 Укр – 55

ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

Актуальність статті обумовлена потребою сучасної освітньої системи в ефективних технологіях виховання, які відповідають новим тенденціям освіти, потребам людства, мають можливість вирішення існуючих проблем освітньо-виховного процесу, серед яких провідне місце займає знищення системи цінностей, ціннісних смислів. Це потребує наукового пошуку нових підходів, форм, методів виховної роботи, розробки й експериментальної перевірки сучасних технологій виховання.

Ключові слова: технологія, педагогічна технологія, технологія виховання, ціннісне ставлення до праці, виховання молодших школярів, трудове виховання.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью современной образовательной системы в эффективных технологиях воспитания, которые отвечают новым тенденциям образования, потребностям человечества, имеют возможность решения существующих проблем учебно-воспитательного процесса, среди которых ведущее место занимает изменение системы ценностей, ценностных смыслов. Это требует научного поиска новых подходов, форм, методов воспитательной работы, разработки и экспериментальной проверки современных технологий воспитания.

Ключевые слова: технология, педагогическая технология, технология воспитания, ценностное отношение к труду, воспитание младших школьников, трудовое воспитание.

The topicality of the article is explained by the need for the introduction of effective educational techniques into modern educational system. The techniques should correspond to new trends in education and satisfy humanity's needs, serve for solving the problems coming up in educational process, especially those related to values and value senses destruction. The afore-mentioned necessitates the scientific search for new approaches, forms, and methods in educational work, as well as requires working out and experimental validation of modern educational techniques.

Key words: technique, pedagogical technique, educational technique, value attitude to labour, primary school students' upbringing, labour education.